

RUSYA'NIN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE KÜRT AŞİRETLERİ ÜZERİNDEKİ FAALİYETLERİ

*Doç. Dr. İsrail KURTCEPHE**
*Dr. Suat AKGÜL***

Ruslar'ın Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu'su ile ilgilenmesi 1805 yıllarına kadar inmektedir. 1805 yılında Kürt aşiretleriyle temas kuran Ruslar 1828-1829 ve 1853-1858 Osmanlı-Rus harplerinde bu ilişkilerini daha da geliştirdiler.

Ruslar 1829 Osmanlı-Rus harbinde Kürtler'den bir, Kırım Harbinde de iki Alay teşkil ettirmiştir¹.

Bu gelişmelerin ardından Rusya'nın yoğun bir şekilde bir "Kürt Politikası" oluşturmaya çalıştığını görüyoruz. Özellikle Doğu Türk illerinde görevlendirdikleri konsolosları ve elçilik görevlileri vasıtasıyla bir takım bilimsel ve siyasi çalışmalar yaptılar².

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi başlangıcında Erzurum'daki Rus konsoloslu ile irtibat kuran bazı Dersim aşiretleri "muharebe sırasında Dersim'in Ruslar'a yardımında bulunacağını" beyan ettiler. Bundan sonra özellikle Dersim bölgesi ile ilgilenen Ruslar bazı aşiretlerin desteğini sağladılar³.

Ruslar, Osmanlı Devleti'nde meydana gelen bazı iç isyanlara da destek verdiler. Bunlardan Kırım harbi sırasında ve sonrasında Van, Bitlis, Siirt, Hakkari ve Musul'da çıkan "Şir Yezdan İsyanı"

* Kara Harp Okulu Öğretim Üyesi.

** Kara Harp Okulu Öğretim Üyesi.

1. Wiladimir Minorsky, "Kürtler" İslâm Ansiklopedisi, c. 6, İstanbul 1967, s. 1106.
2. Abdulhalûk Çay, Her Yönüyle Kürt Dosyası, Ankara 1993, s. 462 ve Rohat, Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi 1787-1987, İstanbul 1991 s. 95-103.

3. Suat Akgül, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, İstanbul 1992, s. 108-109.

ile 1880 yılında çıkan "Şeyh Ubeydullah İsyanı" Rusya tarafından teşvik ve destek görmüştü⁴.

1904 yılında Sasun, Muş ve Van'da çıkan isyana Ruslar, Kürtler'le Ermeniler'i birleştirmek ve bir Ermeni ve Kürt devleti kurdurmak maksadıyla destek vermişti⁵.

Rusya, İngiltere'yle yaptığı 1907 anlaşması ile Ortadoğu üzerinde yeni bir politika oluşturmaya başladı. Bu anlaşmaya göre İran'ın kuzeyi Rus, güneyi ise İngiliz hakimiyeti altına girecekti. Böyle bir durum Osmanlı Devleti'nin doğu vilayetleri ile Irak bölgesini tehdit eder bir hale getirmekteydi. Osmanlı Devleti'nin iki büyük düşmanı olan Rusya ve İngiltere "Osmanlı'nın doğu sınırlarını" bir çember içine almak istiyorlardı⁶.

Ruslar bu anlaşma sonrasında İran'ın itirazına rağmen İran'ın kuzey ve kuzeybatısına asker ve silah yığmaya başladı. Ardından Azerbaycan'a ve özellikle Osmanlılar tarafından öteden beri büyük bir önem verilen ve Osmanlı kayıtlarında "Nevâhi-i Şarkiye" namıyla bilinen Lahçeban üzerine de siyasi ve askeri baskı yapmaya başladılar⁷.

Ruslar, Osmanlıları buradan çıkarmak için bölgedeki aşiret halkını Tebriz, Hoy, Selmas, Rumiye ve Savucbulak konsoloslukları vasıtasıyla Osmanlı Devleti aleyhine çevirmek için çeşitli tertipler düzenlediler. Bölgeye askeri birlikler göndererek Osmanlı sınırlarına bir takım tecavüzlerde bulundular.

Bundan başka konsolosların gizli tertipleriyle Osmanlı ve İran aşiretlerini, Karani Ağa, Ağapetros, Simko, Abdürrezzak gibi şeyhleri, Osmanlı aleyhine kışkırtmışlardır. Bunlar vasıtasıyla Kürtleri ve Musul sınırına kadar uzanan sarp arazide yerleşmiş bulunan Nasturiler'i külli yetli paralar ile ayaklanmaya sevk ettiler⁸.

Celâli havalisinde sakin Abday Aşireti reisi Simko Ruslar'dan muntazaman para yardımı aldığını itiraf etmiştir. Rumiye ve Selmas civarındaki Nasturiler de Ruslar tarafından silahlandırılıp aske-

4. A. Çay, a.g.e., s. 464.

5. Harp Akademileri Komutanlığı, 8. Kolordu Bölgesindeki İsyanlar, İstanbul 1972, s. 29.

6. Mehmet Kenar, Büyük Harpte İran Cephesi, C. I, Ankara, 1928, s. 28.

7. ATASE Arş, Kl: 1488, Ds. 32, Fh: 3/14.

8. ATASE Arş, Kl: 1488, Ds: 32, Fh: 3/1.

ri eğitime tâbi tutuluyordu. Ruslar kendilerine katılan aşiretleri ödüllendirip boyun eğmeyenleri için tehdit ediyorlardı. Barzan Şeyhi Abdüsselâm, Tiflis'e getirildi. Kendisine para ve yiyecek yardımı yapılarak aşiretleri Rusya hesabına celbetmeye memur edildi. Sonuçta Abdüsselâm Komitesi Osmanlı sınırlarına hücumla geçerek bölge halkına zulüm yapmaya başladı⁹.

1913 yazında Van ve Erzurum vilayetlerinde Ermeniler, Yezi-diler ve bir kısım Kürt aşireti Ruslar'la irtibat kurdular. Hatta bazı Kürt Şeyhleri Rus büyükelçisine "Rusya hesabına çalışacaklarına" dair mektup yazdılar. Haydaranlı Kör Hüseyin Paşa büyükelçi Akimoviç'e "Rusya'ya bağlanmak istediklerini" bildirdi.

Bedirhanlılar Ruslar'dan silah yardımı talebinde bulundular. Yusuf Kamil Bedirhan ve amcaoğlu Süleyman, Rus büyükelçisinden Türkiye'de isyan çıkarmak ve Rusya'yla birleşmek için kendilerine yardım edilmesini istediler.

Şirvan, Siirt sancağı etrafını temsilen Kör Hüseyin Paşa ve Yusuf Kâmil Bey Tiflis'e götürülerek Ruslar'la anlaşma sağladılar¹⁰. Ruslar, Kürtler'in liderinin Abdürrezzak Bedirhan olmasını istedi. Abdürrezzak Bedirhan 1913 Şubatında Rusya'nın Hoy'da bulunan konsolos vekilinden çeşitli yardım taleplerinde bulundu¹¹. Daha sonra Rusya'ya giderek bir takım gizli tertipler içine girdi. Abdürrezzak'ın faaliyetleri ile ilgili şu belge oldukça dikkat çekicidir:

"Fon Kallem tarafından Kafkasya Valisi'ne 26 Mart 1914 tarihiyle gönderilen 262 numaralı gizli işaretili mektup:

Kafkasya Kumandanlığınca pek iyi bilinen Kürt milliyetçisi Abdürrezzak bugün Tiflis'e doğru yola çıkıyor. Abdürrezzak'ın Petersburg'da uzun süren ikâmeti sırasında Dışişleri Bakanı'ndan aldığım emir üzerine kendisiyle evimde birkaç defa görüştim. Abdürrezzak sürekli muhâbir ve Kürtler ile İran ve Türkler arasında nüfuzumuzun yayıcısı sıfatıyla istihdam edilmesi kararında idi.

Abdürrezzak'a şimdilik yüklenen başlıca vazifelerden biri Kürtler ve Ermeniler ve Süryaniler arasında bir dayanışma sağlamak ibaret olup bu dayanışmanın Kürtlerin menfaati için olduğu.

9. ATASE Arş, Kl: 1488, Ds: 32, Fh: 3/15.

10. M.S. Lazarev, Kurdskiy Vopros 1891-1917, Moskova 1972, s. 209-210.

11. Kemal Mazhar Ahmed, Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Kürdistan, Ankara 1992, s. 30.

kendisi tarafından da bilinmektedir. Bu maksatla Abdürrezzak buradaki Ermeni yetkilileri ile görüşmeler yapmış ve bu kişilerle bir Ermeni-Kürt İtilaf Cemiyeti'nin oluşmasını sağlamıştır. Bu komitenin kararı üzerine ya Tiflis'de veya Kafkasya'nın diğer uygun bir yerinde buna benzer diğer bir komite teşkil etmek üzere. Abdürrezzak herşeyden evvel bununla meşgul olmak arzusundadır. Bu isteği Sazanof tarafından tamamen tasvip olunmuştur.

Osmanlı Kürtleri arasında doğrudan doğruya nüfuz etmek hususuna gelince Abdürrezzak'ın burada oldukça etraflı bir surette ter-tip etmiş olduğu program, eğitim, sağlık gibi meseleleri de içermektedir. Yalnız Abdürrezzak'ın teklif ettiği şeylerin büyük bir kısmını şimdilik gerçekleştirmek güçtür. Bu meselenin etraflıca inceleneyeceği, Kürdistan'da mevcut Konsolosluklara ilaveten birkaç konsolosluk açılacağı zamana bırakılmıştır.

Meselenin ayrıntılı incelenmesi ve bu programın uygulanması o zaman mümkün olacağından bu vakit gelene kadar Osmanlı Devleti aleyhine her hareketi dikkatli bir şekilde yapması ve hatta Osmanlı sınırında olan civar mahallerde görünmemesi kendisine tenbih ve ihtar olunmuştur.

Abdürrezzak'ın İran tabiyetine girme ve İran Kürdistanı'nda önemli bir memuriyet verilmesi isteği şimdilik uygun değildir. Şurası önemlidir ki; İran, Abdürrezzak hakkında Tahran'da defalarca şikayette bulunmuş ve Abdürrezzak'ın İran'dan uzaklaştırılmasını ısrarla isteyen Türkler'den çekindiği için böyle bir isteği olumlu karşılamaz.

Bu düşüncenin gerçekleşmesi isteğinin Bâb-ı Âli ile olan münasebatımızca pekçok olumsuz etki olduktan başka Osmanlı-İran sınır düzenlemesi işlemini tamamiyle ihlâl edeceğinden korkuluyor. Zira Türkler, Abdürrezzak'ın Kürdistan'da bir memuriyete getirilmesini kendilerine karşı açık bir tahrik olarak kabul etmektedirler. Bununla beraber Abdürrezzak'ın Tiflis'ten Tebriz'e girmesi orada geçici ikametle meselenin şimdilik halli bir dereceye kadar kendi elinde bulunan Azerbaycan Valisi Şecaüddevle ile anlaşma sağlaması kararlaştırılmıştır.

Durumu size bildirir ve Kafkasya Valisi tarafından Sazanof'a gönderilmiş olan 3/16 Ekim tarihiyle ve 10783 numaralı gizli telgrafın alınmasına kadar yani geçen Ekim'de Dışişleri Bakanlığı'nın Abdürrezzak'a 300 ruble tahsis eylemiş olduğu ve onun başarıya

ulaşınca kadar bu miktar paranın verilmesine devam edilmesini beyan eylerim¹²".

Bütün bu gelişmeler Nisan 1913 yılında Diyarbakır'da Bedirhanlar'ın önderliğinde bir isyanın çıkmasına yol açtı. Diyarbakır, Harput ve güneydoğu Türk illerindeki bir çok bölgede Kürtlerin Rusya'ya bağlanacağı söylentileri dolaşmaya başladı. Türk kuvvetlerinin müdahalesi üzerine bu isyan hareketi fazla gelişme gösteremedi. Ancak buna rağmen gerginlik devam etti¹³.

Ermeniler'le bir irtibat kuran Hızanlı Şeyh Said Ali ve onun adına harekete geçen Molla Selim 1-2 Nisan 1914 yılında Bitlis'te bir isyan girişiminde bulunurlar. Bu isyan girişiminde başarısız olan Molla Selim üç kişiyle birlikte Rus konsolosluğuna sığındılar. "Rus konsolosluğunda başlayıp Rus konsolosluğunda biten" bu isyanla¹⁴ Rusya'nın, Ermeni ve Kürt yakınlaşmasını sağlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Ruslar Bitlis isyanının bastırılmasından hemen sonra Osmanlı Devleti'nin Doğu vilayetlerine karşı saldırıya geçti. 27 Ağustos 1914'te Muradiye kazasına tecavüzde bulunan Ruslar, Kürşad'da Çilli mevkiinde Osmanlı kuvvetleri ile çatışmaya girdiler. 8 Eylül'de ise Bayezid'in 26 km. doğusundaki Girberan köyüne tecavüzde bulundular. Türk kuvvetleri müdafaa ile yetindiler.

Ruslar Eylül ayında Selmas'da 400 kişilik bir Ermeni çetesini hazırlayıp silahlandırmışlar ve kendi askeri kuvvetleriyle birlikte Türk sınırlarından içeriye girmeye teşebbüs etmişlerdir. Bu çete ile Türk kuvvetleri arasında şiddetli çarpışmalar olmuştur¹⁵.

Abdüsselâm, Bacerki civarında Türk kuvvetlerinin eline geçti¹⁶. Ruslar kendi hesaplarına çalışan Abdüsselâm'ın yakalanması karşısında büyük bir infiâle kapıldılar. Kendi taraflarına çekemedikleri Kârdâr aşiretini büyük bir katliama tâbi tuttular. Aşiretin erkeklerini süngülerle katlederken kadınlarının ırz ve namuslarını kirlittiler. Bu vahşiyane hareket ile diğer bazı aşiretler korkularından Ruslar'ın tarafına meylettiler. Ruslar Kârdâr aşiretine yaptığı mezalimi Henâreliiler, Beyzâdeler, Herbeyiler aşiretlerine de yaptılar.

12. ATASE Arş, Kl: 1488, Ds: 32, Fh: 3/7.

13. M.S. Lazarev, a.g.e., s. 211.

14. Mustafa Balcıoğlu, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Bir Rus Komplosu; Şeyh Selim Ayaklanması", Türk Kültürü, Sayı: 350 (Haziran 1992), s. 363.

15. ATASE Arş, Kl: 1488, Ds: 32, Fh: 3/1-2.

16. Abdüsselâm, 1914 Yılında Musul'da İdam Edildi.

Merkevâr, Terkevâr nahiyelerini ve Beradost ve Somay nahiyeleri köylerinden bir çoğunu talan edip yaktılar. Buralardaki müslüman halkı katletmeye başlamaları üzerine birçok aşiret efradı 21 Ekim 1914'de Türk sınırlarından içerilere doğru kaçmaya başladılar.

Öbür taraftan Nasturi çeteleri bizzat Ruslar'la beraber Rumiye'deki Türk konsolosluğuna saldırıp kavaslarını katlettiler. Balad'ın sünni halkından başlıca müslim tüccarları konsolosluk civarında kurdukları darağaçlarına asarak öldürdüler.

Ruslar, İran'ın içindeki bu faaliyetlerini emrindeki çetelerle birlikte Türk sınırları içine yaymağa koyuldu. Eylül ayı sonlarında Selmas'dan Başkale'ye, Hoy'dan Kator'a oradan da Seray'a giden yollarda askeri tahkimat yaptılar. Bu bölgelerdeki Osmanlı Ermenileri'nin hemen tamamı Rusya'ya meyletmışlerdi. Bunlar İğdır, Kağızman, Sarıkamış gibi yerlerde Ruslar tarafından silahlandırılıp askeri eğitime tâbi tutuldular. Bu şekilde silahlandırılan Ermeniler'in sayısı yüzünü aştı.

Van ve Bitlis havalisinden Selmas bölgesine giden Ermeniler ile Rusya'dan gelen komitelerin birleşmesinden oluşan mühim bir çete grubu Ruslar tarafından hergün bir Türk birliğine taarruz ettiriliyordu¹⁷.

Böylece Ruslar bir kısım Kürt aşiretleri ve Nasturilerden sonra Ermeniler'i de Türkler aleyhinde açıktan açığa yönlendirmeye başlamışlardı.

Ruslar'ın Kürtler, Ermeniler ve Asuriler üzerinde oynamak istediği oyun Osmanlı Devleti tarafından da tespit edilmişti. Bu konuda birçok belge, telgraf ve rapor Osmanlı Devleti'nin eline geçmişti. Bunlardan birkaçı oldukça dikkat çekicidir.

Rusya Hariciye Nezareti Siyasi Birinci Şubesi tarafından 26 Ağustos 1914 tarihinde Savuçbulak Rus konsolosluğuna gönderilen 2503 numaralı ve gizli işaretli telgraf şu şekildedir:

"Kendi milletdaşlarından mürekkeb çeteler teşkiline dair gerek muhtelif rüesa-i Ekrâd ile Ermeni rüesasını taraflarından gerek Ekrâd ile Süryaniler'den mürekkeb teşkilât icrasını deruhte eden zâbitanı-

17. ATASE, Arş, Kl: 1488, Ds: 32, Fh: 3/2.

mız taraflarından şu son zamanlarda bazı teklifat vuku buldu. Bütün bu teklifler kendilerine bir miktar esleha tedarik ve itâsı hususunda tarafımızdan muvafakat mütealliktir. Anâsır-ı merkumenin sadakatleri gayr-i kâbil-i itiraz olmağla beraber tevzi edilecek eslehadan bir kısmının tahsis olunan tarafından tevcih olunamaması dahi cay-i havf ve endişe olduğundan şimdilik bunlar tarafından arz olunan hidemâtdan istifade hususunda isticah etmek lüzumsuz olacağı mütaalasındayım. Aynı zamanda işbu tedkikin harekât-ı askeriyeye iktidar olunacağı vakit faideli olabileceği itikadındayım. Şu taktirde zikredilen teşkilâtın mevk-i tatbik ve icraya vaz'ı temin-i muvafakiyyetimize pek ziyade yardım edebilir. Bununla beraber zikredilen teklifâtı dermeyan eden ve tercihan hizmet-i devlette bulunan kesan meyanında asakirlerin muhafazasında olarak silah ve depoları inşaası hususu kendilerine tevdi ve ihale olunacak olanların şimdiden tayini bence arzu olunur mevaddandır.

Türlere hasım olan ve tarafımızdan haklarında ibraz-ı tevécühâtтан geri durulmaması icab eden anâsırın amâl ve temayülâtı tahrik edilmek lüzum ve faidesi hakkındaki fikir ve mütalaama zât-ı âlilerince iştirak edildiği takdirde kararlaştırılan plân mucibince tevzi edilecek olan derece-i selasedeki tüfenklerden 25.000 adet tüfeng ile 12.000.000 fişeğin emre hazır bulundurulması zımında Harbiye Nazırıyla münasebette bulunabilmekliğim için taraf-ı senâveraneme bu babda itâ-yı malûmat edilmesini rica ederim.

Kafkasya Valisi"

Rusya Hariciye Nezareti'nin Kafkasya Valisi'nin 445 numaralı bu telgrafına cevaben 279 numaralı şu telgraf çekilmiştir. 26 Ağustos 1914 tarihli 2504 numaralı telgraf şöyledir:

"Ermeniler ile Kürd ve Süryaniler'in tesalihi zamanının henüz hulûl etmemiş olduğuna dair olan fikir ve mütalaanıza tamamen iştirak edersem de ind-el-iktizâ kendilerine anasır-ı merkûmeden çeteler teşkili ve bu çetelerin kumandası hususu tevdi olunabilecek müessesemat-ı kesânı şimdiden yapılması ve bir de gerek Kafkasya ve gerek İran'daki müfrezelerince lüzum olan eslehanın evvelce tedârik ve ihzârı pek ziyade mucib-i menfaat olacağı mütaalasındayım. İran arazisinde buldukları zikrolunan eşhasa gelince bunların kemâl-i dikkat ve itina ile intihablarının zat-ı âlileriyle nezarete fikir ve mütalaalarını beyan edebilecek olan General "Vevero-Panof" ve Miralay "Anderyevelski" ile müttefikan konsoloslara ihalesi iktiza edeceği fikrindeyim.

İşbu telgrafnamenin keşidesiyle beraber aynı zamanda konsoloslara talimât-ı mukteziyeyi de itâ ediyorum. Tahran, Tebriz, Hoy, Rumiye'ye dahi iş'ar-ı keyfiyet edildi"¹⁸.

Rus Dışişleri Bakanlığı Birinci Şubesinden 8 Eylül 1914 tarihile Savuçbulak'daki Rusya konsolosluğuna gönderilen 2801 numaralı gizli işaretli telgraf da şu şekildedir:

"Heyete telgraf çekiyorum gayet mahremanedir:

Kafkasya Valisinin inzimâmı muvaffakatiyle Ermeniler'in isyanını tehiyye etmek ve sadık Kürdler'le Süryaniler'den mürekkeb çeteler teşkil eylemek için şimdiden tedâbir ittihazı derece-i vücubda görülmüştür. Konsoloshane ile "Veveropanof"un teftiş ve nezareti tahtında olarak Hoy ile Dilman'daki küçük çeteler teşkili mutasavver olup "Veveropanof"a bunların herbiri için 2.000 adet tüfenk gönderildi.

Dilman'a anâsır-ı ecnebiye dahi celb edilebilir. Bunların iaşesi için ufak bir tahsisat itâ kılınacaktır. Makudo nezdinde Abdürrezak dahi olduğu halde delege örfi lisanı nazar-ı dikkatini münhasıren Türklere hasım olan Kürtlere tevcih edecek ve fakat onlara silahlarımızı tevdi etmeyip yalnız kendilerine icraat-ı nakdiye ve hediye itâ edilecektir. Rumiye'de çetelerin teşkili ile Kürdlerin celbi hususu "Vedoneski" ile "Dedanderyeveski"ye tevdi kılınmıştır. Bunun için onlara 2.000 adet "Berdanka" ile îânât-ı nakdiye gönderilecektir. Tarafımızdan bir karar ittihaz edilmezden evvel çeteler icrâ-yı faaliyet etmemelidir. Her gûne tedârikâtın İran idare-i hükümetinin iştiraki olmaksızın gayet hafî surette icra edilmesi lâzımdır ki, Türkiye ile münasebât-ı mesâlemet-i perverânenin idâmesi ihtimâlatı her gün azalmaktadır"¹⁹.

Görüldüğü gibi Ruslar yaklaşmakta olan dünya savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nin doğu ve güney bölgelerini kendi hakimiyeti altına alabilmek maksadıyla çeşitli tertipler içine girmiştir. Bunun için bir kısım Kürt ileri gelenlerini destekleyerek komiteler-cemiyetler kurdu muştur. Bir taraftan da Ermeniler ve Asuriler'e verdiği destekle Osmanlı Devletini parçalamaya yönelmiştir.

18. ATASE Arş, Kl: 1488, Ds: 32, Fh: 3/4-3/5.

19. ATASE Arş, Kl: 1488, Ds: 32, Fh: 3/5.